

O UZDRŽAVANJU PUNOLJETNE DJECE

Dr. sc. Sandra Winkler, viši asistent
Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci

UDK: 347.635.3
Ur.: 31. listopada 2014.
Pr.: 10. prosinca 2014.
Izvorni znanstveni rad

Sažetak

Pravo na uzdržavanje punoljetne djece obiteljskopравни je institut, koji se vrlo često primjenjuje u praksi, budući da je većina djece starije od osamnaest godina i dalje financijski ovisna o roditeljima, ako se opredijelila za daljnje obrazovanje ili se ne može zaposliti odmah po završetku studija.

Krizna se vremena neminovno odražavaju na ostvarivanje prava na uzdržavanje punoljetne djece. Bilo da se radi o nemogućnosti roditelja za daljnje uzdržavanje djeteta zbog gubitka posla ili pogoršanja financijskih prilika, bilo da se radi o nemogućnostima zapošljavanja mladih, što je u današnje vrijeme vrlo ozbiljan problem društva, ili pak neurednog i neredovitog studiranja, činjenica jest da se od početka gospodarske krize bilježi konkretan i stalan porast broja presuda koje se bave raznim aspektima uzdržavanja punoljetne djece.

Nakon rekonstrukcije normativnog okvira, ovim će se radom pokušati istaknuti osnovna pitanja koja proizlaze iz sudske prakse. Također će se ponuditi kratki osvrt na rješenja što ih u kontekstu uzdržavanja punoljetne djece nude talijanski, francuski i njemački pravni sustavi, a radi usporedbe s domaćim pravnim rješenjima.

Na kraju će se pokušati odgovoriti na ranije postavljena pitanja, a ponajprije na to jesu li postojeća hrvatska pravna rješenja spojiva sa socijalnom politikom te sa socijalnom slikom društva.

Ključne riječi: *uzdržavanje, punoljetno dijete, školovanje, obrazovanje, zaposlenje.*

1. UVOD

Obiteljska je solidarnost jedna od temeljnih vrijednosti na kojima počiva obiteljsko pravo. Ocrta se u moralnom te materijalnom uzajamnom pomaganju svih članova obitelji; a institut koji uređuje konture međusobne pomoći, posebice u materijalnom smislu, je uzdržavanje. Afektivna povezanost članova obitelji dovodi

do toga da se u većini slučajeva pravo (i obveza) uzdržavanja „prirodno“ ostvaruje dobrovoljnim davanjem sredstava potrebnih za život.¹ Međutim, ako član obitelji, koji je dužan uzdržavati drugoga člana obitelji, nije spreman to dobrovoljno činiti, bit će potrebno to pravo ostvariti prisilnim putem, odnosno u sudskom postupku. U ovom će se radu analizirati upravo one sporne situacije u kojima se pravo na uzdržavanje ostvaruje ili gubi u sudskom postupku i to samo u specifičnom slučaju uzdržavanja punoljetne (i radno sposobne) djece od strane roditelja.

Odnos između roditelja i djece najintenzivniji je oblik obiteljske povezanosti, a supostojanje mnogih različitih (dobrih i loših) emocija od uvijek ga čini vrlo složenim i labilnim. Pravna je znanost već ranije isticala kako odnos između roditelja i djece može biti itekako konfliktan, a najčešći sukobi bilježe se upravo u kontekstu obveze uzdržavanja.² Štoviše, sve su češći sukobi između roditelja i njihove punoljetne djece. No, premda je uzdržavanje punoljetne djece vrlo česta životna okolnost, posebice kad su roditelji razvedeni, o problemima koji su vezani uz tu obvezu rijetko se raspravlja. Stoga će se ovim radom pokušati istaknuti nekoliko pitanja koja proizlaze iz sudske prakse, a koja nemaju adekvatnih zakonskih rješenja, te nastojati ponuditi nekoliko prijedloga *de lege ferenda*. S tim se ciljem izdvojila isključivo sudska praksa koja se odnosi na specifično pitanje uzdržavanja punoljetne djece, bilo da se radi o utvrđivanju postojanja prava, smanjenja ili povećanja iznosa ili pak utvrđivanja prestanka osnove uzdržavanja.

Polazna je točka rada konkretan porast broja presuda koje se bave uzdržavanjem punoljetnog djeteta. Razdoblje koje se obradilo okvirno se preklapa s razdobljem primjene Obiteljskog zakona iz 2003. U tih skoro jedanaest godina postiglo se bitno usuglašavanje sudske prakse glede određenih aspekata materije. Isto tako u tom su se razdoblju iskristalizirala neka druga pitanja na koja sudska praksa nije ponudila ujednačena tumačenja.

Međutim, bitno je odmah istaknuti da od početka globalne i duboke krize koja još uvijek vlada, tuzemna se sudska praksa o uzdržavanju punoljetnog djeteta gotovo udvostručila. Dostatno je po godinama pretražiti postojeće sudske odluke, pa će naočigled biti jasno kako je broj takvih sporova počeo rasti 2009. godine te nastavlja u tom trendu. Uostalom, logično je da još danas ta brojka raste s obzirom na to da je tek s odmakom od nekoliko godina postalo jasno koliko je ova kriza ozbiljna. Naime, gospodarska je kriza ubrzo zahvatila mnoge druge aspekte društva, dovevši do općeg kraha materijalnih i moralnih vrijednosti. Mnoge od tih socioloških i psiholoških preobrazbi u društvu neminovno su utjecale i na strukturu obitelji.

Kriza sa sobom nosi nezaposlenost koja dvostruko utječe na pitanje uzdržavanja punoljetne djece. S jedne strane nezaposlenost roditelja koji jednostavno nisu više

1 Korać Graovac, A., *Uzdržavanje*, u: Alinčić, M. *et al.*, *Obiteljsko pravo*, Zagreb, 2007., str. 437.

2 Hrabar, D., *Dijete – Pravni subjekt u obitelji*, Zagreb, 1994., str. 87. Autorica je već tada isticala da “sudska praksa bilježi sporove o uzdržavanju djece kao najčešći oblik sukoba interesa roditelja i djece”.

u mogućnosti uzdržavati njihovo punoljetno dijete. S druge strane nezaposlenost mladih ljudi koja trenutno predstavlja jedan od gorućih problema društva i koja utječe na pitanje uzdržavanja tako što su punoljetna djeca često primorana tražiti financijsku pomoć od roditelja, jer se jednostavno nisu u stanju ekonomski osamostaliti. Riječ je o začaranom krugu koji prerasta u zabrinjavajući društveni fenomen, gdje se na neki način gubi jedna generacija samostalnih, radno sposobnih, ljudi koji ne stvaraju nove obitelji, već ostaju samo nečija djeca.

Nesporno se radi o problemu koji ne zabrinjava isključivo iz perspektive obiteljskoga prava, budući da se uloge države i obitelji glede skrbi i pomoći tim osobama isprepliću.³ Naime, ne smije se zaboraviti da i država ima itekako važnu ulogu u procesu osamostaljenja mladih.

Nakon rekonstrukcije normativnog okvira i detaljne analize sudske prakse, ponudit će se kratki osvrt na nekoliko poredbenih rješenja (Italija, Francuska i Njemačka). Namjerno su odabrani pravni sustavi, koji se u mnogočemu međusobno razlikuju. Ovim se kratkim poredbenim prikazom želi ukazati na to da se radi o vrlo problematičnim pitanjima, koji more i druge pravne sustave te kako idealnog rješenja nema ili ga je doista teško pronaći.

Na samom kraju pokušat će se odgovoriti na ranije postavljena pitanja. A nadalje na osnovno pitanje jesu li postojeća hrvatska pravna rješenja spojiva sa socijalnom politikom te sa socijalnom slikom društva.

2. ZAKONODAVNI OKVIR

Teško je ponuditi sustavnu analizu proučene sudske prakse sa svim dosadašnjim postignućima, ali i propustima, mimo jasne rekonstrukcije normativnog okvira instituta uzdržavanja djece.

Ponajprije se drži korisnim kratki prikaz bliže pravne povijesti instituta. Zatim, analizirat će se odredbe Obiteljskog zakona iz 2003.,⁴ na kojima se *de facto* temelji dosadašnja sudska praksa o uzdržavanju punoljetne djece. Na kraju, će se proučiti odgovarajuće odredbe najnovijega Obiteljskog zakona.⁵

Jedino se tako može detaljno proučiti pravno uređenje instituta uzdržavanja radi pronalaženja elemenata stabilnosti, koji su nužni radi cjelokupnog unaprjeđenja instituta. Pravni kontinuitet najbolje odražava poštovanje temeljnih pravnih načela, na kojima počiva obiteljsko pravo, ali i šire, cjeloviti pravni sustav. Misli se, primjerice na načelo obiteljske solidarnosti, na načelo jednakosti, na načelo razmjernosti te na načelo pravne sigurnosti; odnosno na ona načela univerzalnog karaktera koja nije nužno pretočiti u zakonsku odredbu.

3 Korać, A., Uzdržavanje i imovinski odnosi – promjene i tumačenja, u Obiteljski zakon. Novine, dvojbe i perspektive, Hrabar, D. (ur.), Narodne novine, Zagreb, 2003., str. 105. Autorica ističe značenje koje uzdržavanje ima "kao socijalno-ekonomska funkcija obitelji". Također upućuje se na str. 106, bilj. 5.

4 Obiteljski zakon, Narodne novine br. 116/03, 17/04, 136/04, 197/97, 57/11 i 61/11.

5 Obiteljski zakon, Narodne novine br. 75/14 i 83/14.

Prije negoli se krene u analizu zakonskih rješenja ponuđenih u hrvatskom pravu u raznim povijesnim razdobljima, potrebno je barem spomenuti temeljne pravne izvore koji na nacionalnoj i nadsudborskoj razini načelno uređuju institut uzdržavanja djeteta. Na samom vrhu nalazi se Ustav RH koji člankom 64. (nekadašnji članak 63.) izričito propisuje kako roditelji imaju dužnost odgoja, uzdržavanja i školovanja djece (...).⁶ U istom člankom, u stavku 4. izričito stoji i obratna obveza djece o brizi za stare i nemoćne roditelje. Premda je spomenuta ustavna norma samo načelnog karaktera, ipak svjedoči važnost uređenja instituta uzdržavanja u duhu načela obiteljske solidarnosti. Potom, iako se ovaj rad neće koncentrirati na analizu europskih niti međunarodnih pravnih izvora, oportuno je podsjetiti da postoje mnogobrojni pravni akti koji štite pravo na uzdržavanje, posebice u odnosu roditelja i djece.⁷ Relevantan se broj konvencija fokusira na uređenje kolizijskih aspekata materije. Misli se u prvom redu na brojne konvencije Haške konferencije. U tom pogledu bitnu ulogu ima i recentna Uredba 4/2009 EU-a u onom dijelu koji uređuje uzdržavanje koje proizlazi iz roditeljstva.⁸

Ipak, najznačajniji međunarodni izvor, posebice ako se traže odgovori na određeni materijalnopравни aspekt instituta uzdržavanja djece, je Konvencija o pravima djeteta iz 1989., koja u svom članku 27., stavak 1. izričito priznaje svakom djetetu „pravo na životni standard primjeren njegovu tjelesnom, duševnom, duhovnom, moralnom i društvenom razvoju”, a u stavku 2. propisuje da „roditelj(i) ili druge osobe, ovisno o njihovim sposobnostima i materijalnim mogućnostima, snose najveću odgovornost za osiguranje životnih uvjeta koji su prijeko potrebni za djetetov razvoj“.⁹

2.1. Uzdržavanje punoljetne djece u recentnoj pravnoj povijesti

Prvi zakon kojega treba spomenuti u ovom povijesnom prikazu je Osnovni zakon o odnosima roditelja i djece (OZORD) iz 1947.¹⁰ Prema članku 32. Osnovnog zakona o odnosima roditelja i djece: „roditelji su dužni da uzdržavaju svoju djecu,

6 Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine br. 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10 i 05/14.

7 Za detaljniju analizu obiteljskopavnog uzdržavanja s međunarodnim elementom upućuje se na Korać, A., Klasiček, D., Neka pitanja ostavrenja prava na obiteljskopavno uzdržavanje s međunarodnim elementom, Pravni vjesnik, 23, 2007., 3-4, str. 173-194, s uputama na daljnju literaturu.

8 Uredba Vijeća (EZ) br. 4/2009 od 18. prosinca 2008. o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznavanju i izvršenju sudskih odluka te suradnji u stvarima koje se odnose na obvezu uzdržavanja, Službeni list Europske unije 32009R0004 10.1.2009. Sveobuhvatan pregled nudi: Župan, M., Uzdržavanje u pravu Europske unije u: Europsko obiteljsko pravo, Korać Graovac, A., Majstorović, I., (ur.), Narodne novine, Zagreb, 2013., str. 267-289.

9 Konvencija o pravima djeteta, Službeni list SFRJ, br. 15/1990, Narodne novine – Međunarodni ugovori, br. 12/93, 20/97. O pravu djeteta na uzdržavanje prema UN Konvenciji o pravima djeteta v. Čulo, A., Zaštita i ostvarivanje prava djeteta na uzdržavanje u hrvatskom obiteljskom pravu, Zbornik radova povodom 20. godišnjice Konvencije o pravima djeteta, Zagreb, 2009., str. 157-173.; Korać Graovac, A., Uzdržavanje, cit., str. 448.

10 Osnovni zakon o odnosima roditelja i djece, Službeni list FNRJ, br. 104, od 6.12.1947.

a djeca su dužna da uzdržavaju svoje roditelje¹¹. Načelno se radi o rješenju kakvog se i danas nalazi u pravnom sustavu, premda su suvremene pravne stilizacije mnogo razrađenije. Kad bi se spomenuta odredba uspoređivala s drugim pravnim sustavima doimala bi se veoma napredna u odnosu na povijesni kontekst u kojem se primjenjivala. Ponajprije jer za razliku od mnogih zapadnjačkih sustava, članak 32. nije činio razliku između bračne i izvanbračne djece. Zatim, jer je također propisivao obvezu djece da brinu o roditeljima, što je još u današnje vrijeme nepoznanica u mnogim modernim europskim sustavima.

Glede konkretnog pitanja odnosi li se spomenuta odredba i na punoljetnu djecu, budući da navodi samo „djecu“ bez dodatnih pojašnjenja, može se zaključiti da se riječ „dijete“ koristila u sveobuhvatnom smislu, odnosno misleći ne samo na maloljetnu djecu. Uostalom to jasno proizlazi iz razmatranja prof. Eisnera koji doslovno ističe „da su roditelji dužni davati svojoj djeci uzdržavanje samo dok su maloljetna. Ali ako su im odredili stručno obrazovanje, koje zahtijeva njihovo školovanje ili izučavanje zanata i nakon postignute punoljetnosti dok traje potreba tog obrazovanja, t.j. dok dijete nije u mogućnosti svojom zaradom pribavljati sredstva za život,“¹¹ Kasnije i prof. Prokop doslovno tvrdi da: „slučaj kada punoljetna djeca traže uzdržavanje od svojih roditelja može se javiti (...) u vezi s njihovim studiranjem koje započinje ili traje poslije punoljetnosti“¹²

Iz navedenoga se može nedvojbeno zaključiti kako je već za vrijeme primjene Osnovnog zakona o odnosima roditelja i djece bivši pravni sustav poznao uzdržavanje punoljetne djece.

Nakon Osnovnog zakona o odnosima roditelja i djece bio je na snazi Zakon o braku i porodičnim odnosima.¹³ Zbog ustavnih promjena sedamdesetih godina prošloga stoljeća obiteljskoppravna materija biva delegirana republičkim zakonodavcima. Svaka je republika bivše države imala zasebno obiteljsko, odnosno porodično zakonodavstvo. U mnogočemu su rješenja bila slična, ali ne istovjetna. Primjerice, svi su novi republički i pokrajinski zakoni izričito uveli obvezu uzdržavanja punoljetnog djeteta koji se nakon punoljetnosti nastavlja školovati.¹⁴ No, propisana su se rješenja međusobno razlikovala budući da su neke republike definirale maksimalnu dobnu granicu uzdržavanja punoljetnog djeteta (dvadeset i šesta godina života), dok neke druge, među kojima je bila i Hrvatska, nisu navodile bilo kakvu maksimalnu dobnu granicu.¹⁵

Hrvatski je Zakon o braku i porodičnim odnosima posvećivao uzdržavanju punoljetne djece članak 237. Prvi je stavak glasio: „ako se djeca redovito školuju, roditelji su dužni prema svojim mogućnostima osiguravati im uzdržavanje i nakon punoljetnosti.“¹⁶

11 Eisner, B., *Porodično pravo*, Zagreb, 1950., str. 146.

12 Prokop, A., *Odnosi roditelja i djece*, Zagreb, 1966., str. 270.

13 Zakon o braku i porodičnim odnosima, *Narodne novine* br. 11/78, 27/78, 45/89, 59/90.

14 Mladenović, M., *Porodično pravo*, knjiga II, Beograd, 1981., str. 619.

15 V. *amplius*: Bakarić, A., Alinčić, M., *Porodično pravo*, Zagreb, 1989., str. 289.

16 O pojmu redovitog školovanja za vrijeme primjene Zakona o braku i porodičnim odnosima v. Bakarić-Abramović, A., Hrabar, D., *Uzdržavanje*, u: Alinčić, M., *et al.*, *Obiteljsko pravo*, Zagreb, 1994., str. 355.

Činjenica da je uzdržavanje punoljetne djece po prvi put izričito normirano u Zakonu o braku i porodičnim odnosima jasno ukazuje na to da je „zakonodavac prihvatio dosadašnje stajalište sudske prakse o obvezi roditelja da osigura sredstva za uzdržavanje punoljetnog djeteta koje se redovito školuje“.¹⁷ Jasan je to primjer pravnog kontinuiteta, bitnog radi unaprjeđenja instituta uzdržavanja. Napose, izričitim uvođenjem obveze uzdržavanja punoljetne djece ističu se određene specifičnosti instituta. Naime, valja naglasiti da se sama pravna priroda instituta uzdržavanja mijenja shodno tomu radi li se o punoljetnoj ili maloljetnoj djeci. To konkretno znači da je obveza uzdržavanja maloljetne djece bezuvjetna, odnosno da je se roditelji ni u kom slučaju, ako su radno sposobni, ne mogu osloboditi. Tomu u prilog ide i lapidarna te posve jasna odredba iz članka 236. Zakona o braku i porodičnim odnosima prema kojoj „roditelji su dužni uzdržavati svoju maloljetnu djecu“. Nasuprot, iz tumačenja članka 237. jasno se može zaključiti da „obveza roditelja nije bezuvjetna jer njena realizacija ovisi o mogućnosti roditelja“.¹⁸ No, taj zaključak ne proizlazi isključivo iz pukog gramatičkog tumačenja spomenute norme („roditelji su dužni prema svojim mogućnostima“ članak 237., st.2.). Razvidan je također iz konstatacije da je u slučaju punoljetne djece pravo na uzdržavanje neovisno o roditeljskoj skrbi (u to vrijeme roditeljskog prava). Što uostalom ističe i pravna znanost: „premda obaveza uzdržavanja djece od strane roditelja predstavlja jednu od dužnosti obuhvaćenu roditeljskim pravom, ipak ona može postojati neovisno o roditeljskom pravu, kao npr. u slučaju obaveze roditelja da uzdržava svoje punoljetno dijete (...)“.¹⁹

Suverena Republika Hrvatska po prvi put uređuje predmetno pitanje Obiteljskim zakonom iz 1998.²⁰ Rješenja prvog Obiteljskog zakona dodatno su unaprijedila ona već postojeća. Naime, doprinijela su daljnjem razvoju instituta uzdržavanja punoljetne djece i to u znaku kontinuiteta, poštivajući dotadašnju pravnu stečevinu. Konkretno, po prvi se put u čl. 214., stavku 2. Obiteljskoga zakona iz 1998. propisuje da „punoljetno dijete koje je završilo školovanje, a ne može se zaposliti roditelji su dužni uzdržavati godinu dana nakon školovanja“. Tadašnji je zakonodavac prepoznao potrebu za detaljnijim uređenjem prava na uzdržavanje nakon punoljetnosti, a to se konkretno vidi u produženju obveze uzdržavanja punoljetnog djeteta i po okončanju školovanja i to za dodatnih godinu dana tijekom kojih bi se primatelj uzdržavanja trebao zaposliti.²¹ Takvim razrađenim pravnim rješenjem ukazuje se na činjenicu da nezaposlenost mladih počinje biti sve češći stvarni životni problem. Jednogodišnje produženje obveze uzdržavanja tada se zasigurno doimalo dobrim rješenjem radi realizacije djetetovih radnih ostvarenja, odnosno radi postignuća njegovoga financijskog osamostaljenja. Smatralo se da

17 V. Alinčić, M., Bakarić-Mihanović, A., *Porodično pravo*, Zagreb, 1980., str. 329.

18 Citiraju se doslovno: Bakarić, A., Alinčić, M., *op. cit.*, str. 287.

19 V. *amplius*: Alinčić, M., Bakarić-Mihanović, A., *Porodično pravo*, *cit.*, str. 328.

20 Obiteljski zakon, *Narodne novine*, br. 162/98.

21 Sveobuhvatnu analizu prava djeteta na uzdržavanje u vrijeme primjene Obiteljskog zakona iz 1998. nudi: Korać, A., *Pravo djeteta na uzdržavanje*, *Pravo i porezi*, br. 6, 2000., str. 16-19.

bi dodatni rok od godine dana pomogao u pronalaženju zaposlenja odgovarajućeg završenom školovanju te da bi to rezultiralo osamostaljenjem punoljetnog djeteta. Međutim, teško je ne zamijetiti da se to razdoblje od godine dana koristilo (i koristi) prilično „elastično“. Prema mišljenju autorice radi se problematičnoj normi koja se često ne primjenjuje u duhu njene *ratio legis*.

Zanimljivo je primijetiti da u tom istom članku 214. Obiteljskog zakona iz 1998. nije više prisutna ona stilizacija „prema svojim mogućnostima“, zahvaljujući kojoj se u prošlosti razlučivalo između bezuvjetne pravne prirode uzdržavanja maloljetne djece i uvjetne obveze kad se radilo o punoljetnoj djeci. Međutim, bilo bi nepromišljeno zaključiti zbog nedostatka te izričite stilizacije da je obveza uzdržavanja punoljetnog djeteta odjednom postala bezuvjetna. Kada su u pitanju punoljetna djeca primijenit će se, dakle načelo razmjernosti kojim se definira da se uzdržavanju pridonosi prema mogućnostima davatelja uzdržavanja s jedne strane i potrebama primatelja uzdržavanja s druge strane, i to uz uvjete i na način propisan zakonom, odnosno u tom slučaju člankom 214. Obiteljskog zakona iz 1998.

S time u vezi valja istaknuti da se pojam bezuvjetnosti odnosi, barem u recentnijem uređenju uzdržavanja, na činjenicu da se roditelji, ako su radno sposobni, ne mogu osloboditi obveze uzdržavanja svoje maloljetne djece, neovisno o tomu jesu li zaposleni ili ne i neovisno o dobrom i lošem ponašanju djeteta. Pozivajući se na članak 27. Konvencije o pravima djeteta iz 1989. svakom su djetetu roditelji dužni osigurati životni standard primjeren njegovu tjelesnom, duševnom, duhovnom, moralnom i društvenom razvoju. Shodno mogućnostima taj životni standard može biti skroman ili manje skroman, no pojmom bezuvjetnosti želi se postaviti minimum ispod kojeg se ne može ići, odnosno koji opravdava da osiguravanje tih potreba ide nauštrb samih potreba davatelja uzdržavanja.²² Što su mogućnosti veće, to će i životni standard biti na višoj razini. Kad se pritom spomenu i potrebe uzdržavanog, koje mogu varirati shodno tomu ima li primatelj uzdržavanja vlastitih prihoda, onda se dobije načelo razmjernosti definirano člankom 211. Obiteljskoga zakona iz 1998. godine.

Uostalom činjenicu da bezuvjetnost postoji samo u slučaju uzdržavanja maloljetne djece potvrđuje sam tekst članka 236., st. 2. Obiteljskoga zakona iz 1998. koji izrijekom propisuje da „radno sposoban roditelj ne može se osloboditi dužnosti uzdržavanja maloljetnog djeteta.“ Nadalje, razliku u pravnoj prirodi obveze uzdržavanja punoljetne djece može se prepoznati u činjenici da u slučaju punoljetne djece to pravo nije vezano uz roditeljsku skrb. Drugim riječima, *ratio* norme je drukčija: uz uvjet da se punoljetno dijete školuje ili ako je nezaposleno nakon školovanja roditelj mu je dužan pomoći pri osamostaljenju. Zaključilo bi se da punoljetnost utječe na uzdržavanje u smislu preuzimanja djela odgovornosti od roditelja kroz redovito školovanje i (aktivno) traženje zaposlenja.

²² V. *infra* str. 11 (bilj. 29).

2.2. Uzdržavanje punoljetne djece prema Obiteljskom zakonu iz 2003.

Teško je svrstati Obiteljski zakon iz 2003. u pravnu povijest s obzirom na to da se čitava provedena analiza sudske prakse upravo na njemu temelji.²³ Međutim, ta okolnost ne čini ovo istraživanje zastarjelim, budući da najnovija obiteljskoppravna rješenja malo što mijenjaju. Uostalom, ovo se istraživanje nije ni moglo temeljiti na novom Obiteljskom zakonu, budući da se je u radu željelo istražiti konkretnu primjenu zakonskih rješenja u praksi, a sudske prakse koja bi ukazivala na konkretnu primjenu novog Obiteljskog zakona sasvim logično još nema.

Obiteljski zakon iz 2003. detaljno uređuje uzdržavanja djeteta. Preciznije, institut uzdržavanja bitno je izmijenjen novelom Obiteljskog zakona iz 2007.²⁴ Počevši od maloljetnika, obveza uzdržavanja maloljetne djece izričito je propisana člankom 209., stavkom 1. Obiteljskoga zakona iz 2003. Kao što ističe doktrina, u tom slučaju „uzdržavanje djeteta dio je sadržaja roditeljske skrbi jer je uzdržavanje djeteta dužnost i pravo roditelja“.²⁵ Naime, to i jest pravilo kad je riječ o maloljetnoj djeci. Ipak, vrijedi istaknuti da dužnost uzdržavanja postoji i neovisno o roditeljskoj skrbi, primjerice kad je roditelj lišen roditeljske skrbi. Može se stoga zaključiti da svako dijete ima pravo da ga uzdržavaju njegovi roditelji, koji se te obveze ne mogu osloboditi ako su radno sposobni, i to neovisno o tomu živi li ono s davateljem uzdržavanja ili ne, odnosno izvršava ili ne izvršava roditelj roditeljsku skrb nad djetetom.

Nastavivši s punoljetnicima, u Obiteljskom su zakonu iz 2003. prihvaćena rješenja ranijih pravnih propisa, premda su Novelom iz 2007. godine dodatno unaprjeđena i razrađena.

Glede pravne prirode uzdržavanja, prof. Korać Graovac jasno ističe kako „dužnost roditelja da uzdržavaju svoje dijete razlikuje se ovisno o tome je li dijete maloljetno ili punoljetno“.²⁶ U slučaju maloljetnog djeteta roditelji se, ako su radno sposobni, ne mogu osloboditi obveze uzdržavanja djeteta. U tom pogledu, zbog neponavljanja, a s obzirom na to da su pravni propisi iz 1998. i 2003. u tom pogledu istovjetni, upućuje se na ranije iznesena razmatranja glede pojma bezuvjetnosti, kao i načela razmjernosti koji vlada u obiteljskoppravnom uzdržavanju.²⁷

Zanimljivo kako prof. Korać Graovac ističe da se dužnost uzdržavanja proteže do zrelosti djeteta, a da se pritom zrelost povezuje s punoljetnošću.²⁸ No granica zrelosti u današnje doba nije nužno i granica samostalnosti. Punoljetnošću obveza roditelja mijenja svoju prirodu: roditelji su i dalje dužni uzdržavati svoju djecu, ali

23 Obiteljski zakon, Narodne novine br. 116/03, 17/04, 136/04, 107/07, 57/11 i 61/11. O izmjenama u kontekstu instituta uzdržavanja iz 2007., v. *amplius* Majstorović, I., O novim izmjenama Obiteljskog zakona, Rev. soc. polit., god. 15, br. 1, str. 97-99.

24 Zakon o izmjenama i dopunama Obiteljskoga zakona, Narodne novine br. 107/07.

25 Doslovno Korać Graovac, A., Uzdržavanje, cit., str. 449.

26 Ibid., str. 450.

27 Uz nužnu napomenu da se u Obiteljskom zakonu iz 2003. govori o čl. 207. i čl. 232., st. 2., dok se u Obiteljskom zakonu iz 1998. referira na čl. 211. i 236. V. *supra* str. 8 i 9.

28 S time u vezi ponovno se upućuje na Korać Graovac, Uzdržavanje, cit., str. 450.

samo uz određene dodatne pretpostavke, odnosno ako se uredno i redovito školuju i kad nakon toga traže posao. Obveza roditelja u odnosu na punoljetnu djecu „blaže“ je prirode u odnosu na bezuvjetne dužnosti prema maloljetnoj djeci.²⁹ Ona predstavlja obvezu koja postoji samostalno i neovisno o roditeljskoj skrbi.

Premda se načelno zadržao kontinuitet s prethodnim pravnim rješenjima, pravnim se propisima išlo korak dalje.³⁰ Članak 210. Obiteljskog zakona iz 2003., uslijed izmjena iz 2007. godine, puno detaljnije definira školovanje te možebitne nemogućnosti urednog ispunjavanja svojih obveza u tom pogledu. Nasuprot, ne bilježe se odstupanja od stilizacije iz 1998. glede produženja perioda uzdržavanja u trajanju od godine dana ako se po završetku studija punoljetno dijete ne može zaposliti.

Preciznije, prvi stavak članka 210. bitno razrađuje institut. Prije svega za razliku od ranijega zakonskog teksta sada se jasno definira „školovanje“. Time se misli na školovanje u srednjoj školi i na pohađanje sveučilišnoga ili stručnoga studija, pozivajući se u tom pogledu na posebne zakone koje uređuju obrazovanje.³¹ Nadalje, norma iz stavka 1. propisuje da je punoljetno dijete dužno „redovito i uredno ispunjavati svoje obveze“.

Drugi stavak sadrži stilizaciju koja je gotovo istovjetna onoj iz 1998., osim što ističe kao *dies a quo* odbrojavanja godine dana tijekom koje dijete ima pravo na uzdržavanje dan prestanka obrazovanja. Međutim, iz potrebe preciznijeg definiranja dana od kojeg teče dodatni rok moglo bi se iščitati mnogo toga. Primjerice da se to razdoblje u praksi zlorabi bez da ga se uistinu koristi radi pronalazjenja zaposlenja, odnosno da se pasivno prihvaća okolnost nezaposlenosti. Moglo bi se postaviti pitanje što uopće znači tražiti zaposlenje. Zahtjeva li to neki specifičan aktivni angažman punoljetnog djeteta? Štoviše, što ako u tom roku punoljetno dijete ne pronade zaposlenje? Odnosno što ako nakon toga pokušaja zaposlenja dijete nastavi sa školovanjem? U pravnoj se literaturi ističe da su se tada stvorile pretpostavke za nastavak uzdržavanja premda se prigovara toj odredbi da je *de facto* „društveni problem nezaposlenosti mladih privremeno riješila na teret roditelja“.³²

29 Ustavni sud Republike Hrvatske, U-III-2688/05, od 29.XI.2007. U presudi doslovno stoji „da su roditelji dužni uzdržavati svoju malodobnu djecu te da ta obveza nije ograničena materijalnim mogućnostima roditelja, što znači da su roditelji dužni uzdržavati svoju malodobnu djecu makar to bilo i nauštrb osobnog materijalnog standarda“. Činjenica da se spominju samo maloljetnici razvidno ukazuje na već istaknutu okolnost da obveza nije i ne može biti ista za maloljetnu i punoljetnu djecu.

30 Zakon o izmjenama i dopunama Obiteljskog zakona, Narodne novine br. 107/07. O izmjenama u kontekstu instituta uzdržavanja iz 2007. v. *amplius* Majstorović, I., O novim izmjenama Obiteljskog zakona, Rev. soc. polit., god. 15, br. 1, str. 97-99.

31 Postoje razni zakoni koji mogu predstavljati *lex specialis* u ovom kontekstu. Najčešće će se primjenjivati Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, Narodne novine br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13 i 104/14. te Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, Narodne novine br. 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 125/12 i 94/13. Valja napomenuti da će se također primjenjivati interni propisi pojedinačnih institucija, kao što mogu biti statuti i/ili pravilnici.

32 Tim riječima Korać Graovac, A., Uzdržavanje, cit., str. 452.

Treći stavak, koji sadrži okolnost o kojoj se ne bavi ovaj rad, tj. nesposobnost za rad punoljetnog djeteta, nije izmijenjen u odnosu na ranije zakonodavstvo. Međutim, stavci koji slijede (4. i 5.) predstavljaju unaprijeđenje instituta. Zanimljivo je to što dodatno uređenje instituta ide istovremeno u dva oprečna smjera. Stavak 4. uređuje pravo davatelja uzdržavanja da dobije od uzdržavanog ili od nadležnih tijela i pravnih osoba „podatke o djetetovom obrazovanju odnosno zaposlenju“. Norma je vrlo znakovita: ukazuje na konkretnu specifikaciju stavka 1. Primatelj uzdržavanja mora biti u stanju dokazati da redovito i uredno ispunjava svoje obveze. Očito, ako je postojala potreba za uvođenjem takve odredbe, postoje situacije u kojima se predmetno pravo zlorabi.

Sasvim u suprotnom smjeru ide peti stavak članka 210. Obiteljskog zakona iz 2003. Ukazuje na to da ponekad postoje opravdani razlozi (bolest, trudnoća ili slično) kad će se smatrati da primatelj uzdržavanja ispunjava svoje obveze i onda kad se pojavila takva okolnost. Tumačeći posljednja dva stavka moglo bi se zaključiti da važnu ulogu ima i ponašanje u dobroj vjeri punoljetnog uzdržavanog djeteta.

Na samom kraju drži se korisnim podsjetiti da članak 211. Obiteljskog zakona iz 2003. uređuje pitanje pridonosa vlastitom uzdržavanju. Norma spominje „dijete“, no potpuno je nesporno da se odnosi i na punoljetno dijete.

2.3. Uzdržavanje punoljetne djece prema novom Obiteljskom zakonu

U trenutku pisanja ovoga rada na snazi je novi Obiteljski zakon.³³ Nove odredbe koje uređuju uzdržavanje punoljetnog djeteta u značajnoj mjeri odražavaju kontinuitet s ranijim pravnim propisima u tom kontekstu. Uostalom, u samom obrazloženju odredbi predloženoga zakona, koje se nalazilo iza samog teksta konačnog prijedloga Obiteljskog zakona predstavljenog u travnju 2014., pisci su novoga zakona željeli naglasiti da uzdržavanje punoljetnog djeteta „sadržajno ostaje nepromijenjena, osim što se zakonski određuje gornja dobna granica zdrava punoljetnoga djeteta koje se redovito školuje u odnosu na njegovo pravo na uzdržavanje, a to je navršena dvadeset i šesta godina života djeteta“. Uistinu novi članak 290. Obiteljskoga zakona iz 2014. ostao je gotovo nepromijenjen ako se izuzme dodanu maksimalnu dobnu granicu do koje punoljetno dijete ima pravo na uzdržavanje. Dvadeset i šesta godina života trebala bi predstavljati prekretnicu. Do tad bi punoljetno dijete trebalo definitivno izaći iz dugotrajne faze adolescencije, okončati svoje obrazovanje te pronaći zaposlenje. Predviđena se dobna granica doima posve legitimnom s obzirom na to da uzdržavanje punoljetnog djeteta nameće roditeljima mnoga odricanja kojima nužno treba moći vidjeti kraj. Ipak, ako se analizira predmetna odredba i kada se uspoređi s nekim sličnim rješenjima, koja je ponudilo socijalnopravno zakonodavstvo, nameću se određena opažanja. Ponajprije se na načelnoj razini postavlja pitanje je li bilo potrebno uvoditi dobno

33 Obiteljski zakon, Narodne novine, br. 75/14 i 83/14.

ograničenje, s obzirom na to da odredba jasno propisuje obvezu punoljetnog djeteta glede redovitog i urednog školovanja ili studiranja. Istina je da se sudska praksa, kao što će se istaknuti u nastavku rada, susretala sa situacijama gdje su punoljetna uzdržavana djeca bila bliža tridesetima negoli dvadesetima, međutim, sudovi su prilično jasno rješavali takve situacije pozivajući se na urednost i redovitost ispunjavanja svojih obveza. S druge pak strane u korist uvođenja dobne granice ide činjenica da se prema mišljenju autorice često neprimjereno primjenjivala odredba iz drugog stavka nekadašnjeg članka 210. (Obiteljski zakon iz 2003.), sadašnji članak 290. S obzirom na nedorečenost norme kojom se priznaje dodatno razdoblje od godine dana, *de facto* se moglo događati da se pravo na uzdržavanje oživljavalo te da bi punoljetno dijete moglo redovito i uredno ispunjavati svoje obveze iako je starije od dvadeset i šeste godine. Primjerice, ako je nakon srednjoškolskog školovanja tražio posao, pa ga nije pronašao, pa kako ne bi izgubio pravo na uzdržavanje, upisao bi se na fakultet, pa bi eventualno promijenio u hod studij... Takve su situacije postojale i postoje, ali onda bi bilo oportuno striktnije urediti jednogodišnje razdoblje predviđeno radi pronalaženja puta k odrastanju. U uvođenju dobne granice uočava se latentna opasnost objektivizacije razdoblja uzdržavanja punoljetnog djeteta. Ponekad pravo na uzdržavanje prestaje ranije, ako za to postoje pretpostavke, dok nekada se može dogoditi da ta obveza opravdano traje duže, iako se radi o radno sposobnoj djeci. Uostalom isti članak 290. novoga Obiteljskog zakona propisuje da postoje iznimne situacije, poput trudnoće, bolesti i slično, kada uzdržavani student može opravdano izgubiti godinu. Uzme li se za primjer jedan od postojećih šestogodišnjih sveučilišnih studija, pa mu se dodaje okolnost iz petoga stavka, lako se premaši dobna granica od dvadeset i šeste godine života. K tomu treba pridodati dvojbu koja se odnosi na drugi stavak članka 290. Taj propis predviđa da punoljetno dijete nakon završetka obrazovanja ima pravo na dodatnu godinu dana radi pronalaženja zaposlenja, a u svakom slučaju do dvadeset i šeste godine života. Postavlja se pitanje u kojem su odnosu odredbe prvog i drugog stavka članka 290. Ako je maksimalna dob za primanje uzdržavanja dvadeset i šest godina, znači li to da studenti koji su imali jedan od problema iz stavka petog ili su jednostavno odabrali duži studij nemaju pravo na jednogodišnji period nakon završetka studija za pronalaženje posla, ako se nisu uspjeli odmah zaposliti? Dobna se granica mogla uvesti, ali je trebalo detaljnije regulirati posljedice određenih iznimnih odredaba.

Drži se oportunistički protumačiti stavak 4., članka 290. novog Obiteljskog zakona zajedno s člankom 291. Istovjetno stilizaciji staroga zakona ta odredba predviđa pravo roditelja koji su ujedno i davatelji uzdržavanja tražiti i dobiti od djeteta ili odgovarajućih institucija podatke o obrazovanju ili zaposlenju. Propisano je pravo posve jasno i legitimno. No, postavlja se pitanje zašto je zakonodavac u članku 291., nakon prvoga stavka, koji (istovjetno ranijoj normi) definira obvezu djeteta koje ima prihode da doprinosi svojem uzdržavanju, dodao drugi stavak koji se čini istog sadržaja stavka četvrtog članka 290. Naime, spomenuta odredba, pisana iz perspektive djeteta, propisuje njegovu dužnost glede obavljanja roditelja o

redovnom ispunjavanju obveza. Dva se pitanja postavljaju. Prvo, zašto istovjetna dužnost ne postoji glede dokazivanja da se primatelj uzdržavanja zaposlio. Zatim, zašto je uopće zakonodavac dvaput ponovio isti propis? Ako se pak radi o različitim propisima, s obzirom na to da jedna spominje „pravo roditelja“, a druga „dužnost djeteta“ utječe li to u konačnici na teret dokazivanja u možebitnim sporovima kojima se traži utvrđivanje, odnosno ukidanje obveze uzdržavanja?

2.4. Kratki osvrt na radno i socijalno zakonodavstvo

Drži se korisnim spomenuti nekoliko izvora radnog i socijalnog zakonodavstva koji mogu biti relevantni u kontekstu uzdržavanja punoljetne djece.

Premda obitelj, na temelju svega do sada iskazanog, ima središnju ulogu u pružanju potpore i pomoći svojim mlađim članovima radi njihova osamostaljenja, može se pojaviti potreba za intervencijom države u vidu socijalne zaštite pojedinca. Međutim, vrijedi napomenuti da je uloga države supsidijarne prirode. To znači da će država intervenirati kad ugroženi, odnosno nesamostalan, pojedinac ne može ostvariti pomoć od članova obitelji.³⁴ Tada će se primjenjivati odredbe Zakona o socijalnoj skrbi.³⁵ S time u vezi potrebno je ponajprije spomenuti odredbu njegovog članka 7., koja definira načelo supsidijarnosti. Norma doslovno propisuje da „osoba koja ne može osigurati uzdržavanje svojim radom, pravima koja proizlaze iz rada ili osiguranja, primitkom od imovine, iz drugih izvora, od osobe koje su dužne uzdržavati na temelju propisa kojima se uređuju obiteljski odnosi ili na neki drugi način, ima prava u sustavu socijalne skrbi pod uvjetima propisanim ovim Zakonom“. Glede specifičnog pitanja koje se analizira u ovom radu, valja spomenuti članke od 51. do 53. istoga zakona, koji uređuju naknade u vezi s obrazovanjem.

Prvo pitanje koje se postavlja jest tumači li se supsidijarnost u odnosu na obiteljskoppravno uzdržavanje ili također u odnosu na vlastiti angažman glede uzdržavanja samog sebe vlastitim radom?

Iz raznih kutova gledišta nameće se pitanje ima li punoljetno dijete specifičnu aktivnu ulogu u vlastitom osamostaljenju. Kad se misli na školovanje ili obrazovanje, odgovor je sasvim sigurno pozitivan: pretpostavka da bi ga uzdržavali roditelji jest da punoljetno dijete uredno i redovito ispunjava svoje obveze. Međutim takvo aktivno ponašanje nije također jasno definirano u slučaju traženja zaposlenja. Već se ranije isticalo koliko je ta zakonska odredba nedorečena i na neki način prebacuje posljedice nezaposlenosti mladih na obitelj. Ipak, čini se da je radno i socijalno zakonodavstvo postalo svjesno problema te je iskoračio ka kvalitetnijem uređenju toga pitanja. U tom pogledu drži se bitnim spomenuti Pravilnik o aktivnom traženju posla i raspoloživosti za rad kojeg je nedavno donio Ministar rada i

34 *A contrario* to znači da uspješna primjena obiteljskopravnog uzdržavanja rasterećuje državu. Korać Graovac, *Uzdržavanje*, cit., str. 437.

35 Zakon o socijalnoj skrbi, Narodne novine br. 157/13.

mirovinskog sustava.³⁶ Taj se podzakonski akt odnosi na sve nezaposlene osobe koje traže posao i minuciozno propisuje što se smatra aktivnim traženjem posla, odnosno kad će se smatrati da je nezaposlena osoba raspoloživa za rad. Posljedica neprovođenja aktivnosti definiranih Pravilnikom jest gubljenje statusa nezaposlene osobe. Ponuđena rješenja u radnom i socijalnom pravu trebao bi uvažiti obiteljski zakonodavac radi sustavnog uređenja prava na uzdržavanje punoljetnog djeteta u potrazi za zaposlenjem.

Na kraju, drži se svrsishodno ovom istraživanju spomenuti Zakon o mirovinskom osiguranju.³⁷ Na tragu ranijih razmatranja glede uvođenja maksimalne dobne granice kao kumulativne pretpostavke za prestanak prava na uzdržavanje punoljetne djece doimalo se zanimljivim citirati članak 70. spomenutoga zakona. Izrijekom je u prvom stavku propisano da „dijete ima pravo na obiteljsku mirovinu i koristiti se tim pravom nakon navršene 15. godine života ako je u trenutku smrti osiguranika na redovitom školovanju ili započne takvo školovanje nakon smrti osiguranika. To pravo pripada djeci do kraja redovitog školovanja, ali najduže do navršene 26. godine života.“ Opet se pojavljuje ista dobna granica koja očito predstavlja realni prijelaz iz adolescencije u svijet odraslih.³⁸ Međutim, drugi stavak članka 70. glasi upravo onako kako je morala, prema mišljenju autorice, glasiti odgovarajuća odredba novog članka 290. Obiteljskog zakona budući da je zakonodavac smatrao potrebnim uvesti dobnu granicu. Članak 70., stavak 2. Zakona o mirovinskom osiguranju glasi: „ako je redovito školovanje prekinuto zbog bolesti, dijete ima pravo na obiteljsku mirovinu i koristi se tim pravom za vrijeme bolesti – do navršene 26. godine života, kao i nakon tih godina – ali najviše onoliko vremena koliko je zbog bolesti izgubljeno za redovito školovanje, ako je ono nastavljeno prije navršene 26 godina života.“

3. O UZDRŽAVANJU PUNOLJETNOG DJETETA U SUDSKOJ PRAKSI

Prikupljena sudska praksa može se svrstati u dvije skupine. Prva sadrži one presude koje su doprinijele upotpunjenju instituta uzdržavanja punoljetne djece jasnim i ujednačenim tumačenjima određenih zakonskih odredaba. Drugu skupinu čine presude koje nude različita stajališta o određenim pitanjima. Drugim riječima, prva skupina svjedoči dosad ostvarenim postignućima, a druga upozorava na pravna

36 Pravilnik o aktivnom traženju posla i raspoloživosti za rad, Narodne novine br. 2/14. Upućuje se na komentar Pravilnika u Učur, M., Aktivno traženje posla i obavljanje djelatnosti zapošljavanja, Hrvatska pravna revija, lipanj, 2014., str. 36.-40. Konkretno, nadležni je ministar donio predmetni Pravilnik na temelju Zakona o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti, Narodne novine br. 80/08, 121/10, 25/12, 118/12 i 153/13.

37 Zakon o mirovinskom osiguranju, Narodne novine br. 175/13.

38 S gledišta psihijatrijske znanosti razdoblje adolescencije smatra se od 9./10. do 22./24. godine života. Za daljnja razmatranja upućuje se na: Graovac, M., Adolescent u obitelji, u: Medicina Flumensis, 2010., vol. 46., n. 3., str. 261-266.

pitanja koja nailaze na oprečna rješenja u praksi. Stoga, osim što će se analizirati sudsku praksu, u ovom će se dijelu rada također upozoriti na konkretne i nove probleme s kojima se sudska praksa nije još susrela.

Počevši od postignuća, određeni su aspekti uzdržavanja punoljetne djece unaprijeđeni zahvaljujući znatnom usuglašavanju stajališta sudske prakse. Jedan od važnijih je tumačenje pojma redovitog i urednog ispunjavanja obveza u školovanju, odnosno obrazovanju.³⁹ U tom pogledu, sudska praksa već desetljećima, a ne samo u razdoblju analiziranom u ovom radu, radi na usuglašavanju stajališta pojma „redovitog“ školovanja.⁴⁰ Ipak, tek se stupanjem na snagu Obiteljskoga zakona iz 2003., odnosno njegovom novelom iz 2007., počelo govoriti i o „urednom“ ispunjavanju obveza, što svjedoči o važnosti unaprijeđenja instituta uvažavanjem stajališta sudske prakse. Uistinu je prije uvođenja članka 210. Obiteljskog zakona iz 2003. postojala tendencija sudova poistovjećivanja statusa redovitog studenta s redovitim ispunjavanjem studijskih obveza. Primjerice, u jednoj od starijih analiziranih presuda jasno stoji da se ne može smatrati da punoljetno dijete uredno i redovito ispunjava svoje obveze kad „dvije godine studija tri puta ponavlja (...) unatoč formalnom statusu tužene kao redovitog studenta“.⁴¹ Ipak, smatra se važnim krenuti upravo tom odlukom jer je i u nedostatku zakonskog propisivanja „urednog“ ispunjavanja obveza utvrđeno kako je status redovitoga studenta nespojiv s ponovljenim pohađanjem iste godine studija. Uostalom još se ranije upozoravalo na činjenicu da studirati jedanaest godina ni u kom slučaju ne može značiti redovito ispunjavanje obveza.⁴² Uvođenje nove odredbe koja spominje „uredno“ ispunjavanje obveza odrazilo se i na stav sudske prakse.⁴³ Recentnijom je presudom pojašnjeno da «sintagma „redovito školovanje“ šira je od pojma redovitog studiranja, odnosno statusa redovitog studenta».⁴⁴ Status redovitog studenta nije dostatan dokazivanju

39 Korać, A., Uzdržavanje i imovinski odnosi, cit., str. 123. Iz temeljite analize autorice razvidno je kako je ranija sudska praksa poistovjećivala redovito studiranje sa statusom redovitog studenta. Autorica kritizira takvo tumačenje, a današnja sudska praksa dokazuje da je bila u pravu.

40 Upućuje se na Bakarić-Abramović, A., Hrabar, D., op. cit., str. 355., (bilj. 8). Preciznije se upućuje na citiranu sudsku praksu, odnosno na odluku Vrhovnog suda kojom se tumači da se student redovito školuje i onda kada „izgubi jednu godinu bez obzira na razloge“ (VSH, Rev., 1125/89., od 23. VIII.1989.).

41 Županijski sud u Zagrebu, Gž2-41/04, od 9.3.2004.; Županijski sud u Varaždinu, Gž-1374/05-2, od 25.8.2005 te Gž-42/07-2, od 30.1.2007. te Gž-178/09-2, od 12.5.2009. Nadalje, Županijski sud u Dubrovniku, Gž-327/07, od 9.8.2007 te Gž-1142/11, od 8.9.2011. gdje se ističe „kontinuitet u obrazovanju“. Županijski sud u Zagrebu, Gž2-210/10-2, od 12.10.2010., Gž2-226/09-2, od 20.4.2010.

42 Prema konsolidiranoj praksi hrvatskih sudova različitih instanci nedvojbeno je da studirati jedanaest godina ni u kom slučaju ne može značiti uredno i redovito ispunjavati svojih studentskih obveza. V. Županijski sud u Bjelovaru, Gž-2001/12-2, od 8.11.2012. te Županijski sud u Zagrebu, Gž2-110/12-2, od 3.1.2013.

43 Županijski sud u Rijeci, Gž-4196/13, od 3.X.2013. Očito je s vremenom i uslijed uvođenja pojma urednog studiranja sudska praksa postala stroža u utvrđivanju postajanja uvjeta za uzdržavanje punoljetnog djeteta. S time u vezi v. *supra* bilj. 39.

44 Županijski sud u Rijeci, Gž-1067/2014-2, od 3.1.2014.

urednog i redovitog školovanja odnosno studiranja, budući da neispunjavanje obveza ne rezultira odmah gubljenjem statusa redovitog studenta.⁴⁵ Uostalom takvo bi poistovjećivanje rezultiralo diskriminatorno u odnosu na izvanredne studente, tim više ako se uzme u obzir da redoviti i izvanredni studenti u konačnici nakon završetka studija dobivaju isto zvanje.⁴⁶

Rijetke su presude koje se odnose na pitanje utjecaja „trudnoće, bolesti ili sličnih razloga“ na uredno i redovito ispunjavanje obveza studiranja. Iz oskudne sudske prakse razvidno je da takve okolnosti ne utječu negativno na utvrđivanje redovitog i urednog ispunjavanja svojih obveza.⁴⁷ Trudnoća i bolest ozbiljni su razlozi, popraćeni liječničkom dokumentacijom, koji logično opravdaju trenutno neuredno i neredovito ispunjavanje obveza punoljetnika primatelja uzdržavanja. No, bilo bi zanimljivo saznati kako sudovi tumače one „slične situacije“ spomenute u Obiteljskom zakonu.⁴⁸

Postoje i druga pitanja koja se u kontekstu uzdržavanja punoljetnog djeteta pojavljuju u sudskoj praksi, a nisu vezana uz pojam urednog i redovitog ispunjavanja obveza. *Quid juris* kad punoljetno dijete sklopi brak? U takvim se situacijama najčešće radi o tužbi radi ukidanja uzdržavanja, odnosno utvrđivanja postojanja pretpostavki za prestanak uzdržavanja, koju pokreće roditelj - davatelj uzdržavanja. S time u vezi nailazi se na različita rješenja u praksi. Valja odmah spomenuti presudu Vrhovnog suda kojom je ispravno istaknuto da ako je punoljetno dijete sklopilo brak dotadašnja primarna obveza uzdržavanja roditelja postaje supsidijarna, budući da je „bračni drug pozvan da prije ostalih pridonosi za uzdržavanje punoljetnog djeteta“.⁴⁹ Neobičnim je smjerom išlo obrazloženje jednog drugostupanjskog suda koji je u sklopljenom braku pak prepoznao pretpostavku za prestanak uzdržavanja.⁵⁰ Nedvojbeno treba pozdraviti stajalište Vrhovnog suda, budući da brak ne predstavlja osnovu prestanka obveze. U sustavu konkurencije više mogućih davatelja uzdržavanja brak predstavlja razlog preinačenja obveze roditelja, koja postaje supsidijarne prirode.⁵¹ Naime, potreba za uzdržavanjem ne prestaje,

45 V. Županijski sud u Zagrebu, Gž2-210/10-2, od 12.10.2010., Gž2-226/09-2, od 20.4.2010. Jasno se ističe da „pojam statusa redovitog studenta prema odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju razlikuje se od pojma redovitog ispunjavanja obveza, koji pojam ima u vidu odredba 210, st.1 ObZa“.

46 Županijski sud u Dubrovniku, Gž-327/07 od 9.8.2007. Da status redovitog ili izvanrednog studenta ne utječe na pravo uzdržavanja prepoznato je i u pravnoj literaturi: Korać Graovac, A., *Uzdržavanje*, cit., str. 452.

47 Županijski sud u Varaždinu, Gž-178/09-2, od 12.5.2009.

48 Županijski sud u Rijeci, Gž-5200/09-2, od 13.1.2010. U presudi se ističe kako je teret dokazivanja postojanja bilo kojeg razloga koji bi u skladu s čl. 210., st. 5. opravdao neurednost i neredovitost studiranja je na uzdržavanom.

49 Vrhovni sud RH, Rev. 1090/11-2 od 5.X.2011. *De facto* takva obveza roditelja „postala je supsidijarna obveza jer se pravo na uzdržavanje od bračnog druga ostvaruje prije uzdržavanja od srodnika, bez obzira na to radi li se o uzdržavanju maloljetne ili punoljetne osobe koja je sklopila brak“

50 V. Županijski sud u Zagrebu, Gž2-214/10-2, od 14.09.2010.

51 Čulo, A., op. cit., str. 164.

već se brakom mijenja subjekt koji je prvi po redu dužan plaćati uzdržavanje.⁵² Uostalom, ako bračni drug nije u mogućnosti u cijelosti uzdržavati drugoga bračnog druga, mogla bi postojati djelomična obveza na teret roditelja uvijek uz pretpostavku da su ispunjeni zakonski uvjeti za uzdržavanje punoljetnog djeteta.

U svjetlu izloženog može se zaključiti da je obiteljsko zakonodavstvo uz doista vrijednu nadopunu tumačenja sudaca došlo do prilično jasnih rješenja o obvezama punoljetne djece kod obrazovanja. Međutim, problemi se javljaju u kontekstu zapošljavanja. U drugu skupinu ulaze one sudske odluke koje ne odražavaju konsolidiranu praksu judikature, već ukazuju na otvorena pitanja.

Osnovni problem koji proizlazi iz proučene sudske prakse jest raznolično tumačenje odredbe obiteljskog zakonodavstva koja se odnosi na pravo na jednogodišnje uzdržavanje nakon prestanka obrazovanja u slučaju nezaposlenosti (članak 210., stavak 2. Obiteljskog zakona iz 2003., sadašnji članak 290., stavak 2. novog Obiteljskog zakona).

Ranije se isticalo da je riječ o nedorečenoj normi, pa ne čudi što u praksi ima više tumačenja. Oko traženja posla i općenito zaposlenja javljaju se razna pitanja, koja su sporadično obrađena u sudskoj praksi. Ipak među rijetkim odlukama, koje se dotiču tih pitanja, izdvaja se jedna drugostupanjska presuda iz 2012. godine. Njome se preciznije odlučivalo o vrlo složenom pitanju odbijanja zaposlenja u okviru iste stručne spreme uzdržavanog punoljetnog djeteta.⁵³ U presudi se vrlo jasno utvrđuje da roditelji nisu dužni uzdržavati punoljetno dijete koje nakon školovanja nije htjelo prihvatiti zaposlenje za koje se traži srednja stručna sprema. Konkretno, sud je procijenio da se u takvim okolnostima primatelj uzdržavanja ne može prema članku 210, stavak 2. Obiteljskog zakona iz 2003. pozvati na okolnost nezaposlenosti. Takvu je nezaposlenost prihvatilo i punoljetno dijete s obzirom na to da nije ništa učinilo da je otkloni. S time u vezi podsjeća se na ranija razmatranja glede potrebe aktivnog zalaganja punoljetnog djeteta za svoje financijsko osamostaljenje. Relevantnost ove presude je u tomu što se u svom obrazloženju osvrće na tešku gospodarsku krizu. Među rijetkim je odlukama koje obrazlažu primjenu propisa u društvenom i gospodarskom kontekstu, odnosno pokazuje senzibilitet za krizna vremena.⁵⁴

Dijelovi te presude ne smiju biti izvučeni iz konteksta. Potrebno je spomenuti da se istom utvrdilo da punoljetna osoba nije imala pravo na uzdržavanje tijekom razdoblja nezaposlenosti (jer nije prihvatila posao), ali nakon toga se upisala na fakultet te je ponovno počela primati uzdržavanje. Sud je ustvrdio da je nakon upisa na fakultet punoljetno dijete „ponovno“ imalo pravo na uzdržavanje. Na tom

52 To se pitanje postavlja već dugi niz godina. V. Prokop, A., *Odnosi roditelja i djece*, Zagreb, 1966., str. 270. (bilj. 328).

53 Županijski sud u Dubrovniku, Gž-996/12, od 14.11.2012.

54 Ponovno se upućuje na Županijski sud u Dubrovniku, Gž-996/12, od 14.11.2012. Zanimljivo je kako se sam sud osvrće na krizna vremena spomenuvši da „u današnje vrijeme kada smo svjedoci činjenice da svakodnevno veliki broj ljudi ostaje bez zaposlenja i da se boreći se za egzistenciju prihvaćaju svakog posla bez obzira na završenu stručnu spremlu (...)“.

istom tragu, još je jedna presuda drugoga suda iz 2012. godine gdje se nalazi slična stilizacija glede tumačenja jednogodišnjeg razdoblja nakon prestanka školovanja u slučaju nezaposlenosti.⁵⁵ Konkretno, spominje se „razdoblje od godinu dana, a u kojem vremenu tužena treba nastaviti daljnje školovanje ili se pokušati zaposliti“. Znači li to da se pravo na uzdržavanje oživljava ako po isteku godine dana od završetka školovanja ili studija nezaposleno dijete odluči nastaviti obrazovanje na višoj razini? Sudeći po analiziranim presudama i ranije istaknutim razmatranjima doktrine, odgovor je pozitivan.⁵⁶ Međutim, osobno je stajalište autorice da bi odgovor trebao biti negativan iz dva razloga. Prije svega, na taj način sama *ratio legis* propisa gubi smisao, odnosno postaje irelevantno trudi li se uzdržavani tražiti posao. Uistinu, tomu bi se moglo proturječiti da norma ne nalaže traženje posla, već spominje nezaposlenost. Ipak, budući da obveza uzdržavanja nije *sine die* i bezuvjetna, što potvrđuju i najnovije restrikcije (dobno ograničenje) Obiteljskog zakona iz 2014., sustavnim tumačenjem odredbe postaje razvidno da je konačni cilj osamostaljenje mladih. Stoga, ne bi bilo zгореga pokušati analizirati određene pojmove poput „financijske samostalnosti“ i „zaposlenosti“.

Spomenuto se jednogodišnje razdoblje *de facto* pretvorilo u „*vacatio*“ pred odrastanje, odnosno osamostaljenje.

Drugi razlog jest da „fluidno“ tumačenje predmetne odredbe dovodi do pravne nesigurnosti.⁵⁷ Roditelji, ujedno i davatelji uzdržavanja, s obzirom na to da njihova obveza nije bezuvjetne prirode, mogli bi željeti, nakon dugogodišnjih odricanja, ostvariti određene životne planove i ulaganja koja su dotad bila podređena obvezama koje su proizlazile iz moralne i materijalne pomoći djetetu.

Ranije spomenuta potreba definiranja „financijske samostalnosti“ i „zaposlenosti“ bila bi korisna radi shvaćanja podudaraju li se ili ne ti pojmovi. Odgovor bi trebao biti negativan s obzirom na to da svaki posao ne omogućava financijsku samostalnost. Podsjeća se i na prof. Eisnera koji je isticao da samostalnost postoji kad se može „svojom zaradom pribavljati sredstva za život“.⁵⁸ Naime u prošlosti kao i u današnje vrijeme svaki posao ne omogućava pribavljanje dovoljnih sredstava za život. S time u vezi trebalo bi razmisliti o raznim oblicima rada koji su sve češći u doba radnog prekarijata, a koji ne pružaju mogućnost financijskog osamostaljenja. Prvenstveno, misli se na sezonski rad, na rad preko student servisa ili na vrlo popularne mjere za volontiranje, koje predviđaju novčanu naknadu. Često ti oblici povremenog zaposlenja doprinose vlastitom uzdržavanju na temelju članka 291. novog Obiteljskog zakona (stari članak 211. Obiteljskog zakona iz 2003.). No

55 Županijski sud u Bjelovaru, Gž-3252/11-2, od 12.I.2012.

56 Tog je stajališta i Županijski sud u Zagrebu, Gž-65/02, od 19.II.2002.

57 Slično o upitnosti oživljavanja prava već se razmatralo u kontekstu uzdržavanja bivšeg bračnog druga. O tomu više u: Winkler, S., Usporedba načela Komisije za europsko obiteljsko pravo o uzdržavanju bivših bračnih drugova s hrvatskim obiteljskopравnim rješenjima, u: Imovinski aspekti razvoda braka – hrvatski, europski i međunarodni kontekst, Osijek, 2011., str. 418.

58 V. Eisner, B., op. cit., str. 186.

treba se priuipitati kako utječu na obrazovanje djeteta ako je čim bolje obrazovanje cilj i razlog što postoji pravo na uzdržavanje punoljetnog djeteta.⁵⁹

Također je nejasno mijenjaju li se uvjeti uzdržavanja na način da se primjenjuje odredba o doprinosu uzdržavanju ili se za ta „radna“ razdoblja ukida, pa naknadno oživljava pravo na uzdržavanja. U svjetlu ranijih razmatranja bilo bi ispravnije primijeniti odredbu iz čl. 291. Obiteljskoga zakona, negoli omogućavati oživljavanje prava na uzdržavanje.

Hotimice se ostavilo za kraj jedno pitanje koje vraća fokus na uredno i redovito školovanje, odnosno obrazovanje. Vrhovni je sud Republike Hrvatske ustvrdio da okolnost upisa drugog fakulteta uzdržavanog studenta, nakon završenog studija na prvom fakultetu, „ne sadrži obilježja onakvog redovitog školovanja koje ima u vidu navedena zakonska odredba kao osnovnu pretpostavku da bi roditelj bio u obvezi uzdržavati tuženicu-protutužiteljicu i nakon njezine punoljetnosti“.⁶⁰ Prilično jasan i decidan stav najviše sudbene instancije ukazuje na to da u duhu obiteljskopравниh propisa jest precizan cilj: omogućiti posao i posljedično kroz stavak drugi tadašnjeg članka 210. Obiteljskoga zakona iz 2003. osamostaljenje punoljetnog djeteta. Daje se zaključiti iz odluke Vrhovnog suda da bi upis na drugi fakultet služio produženju prava na uzdržavanje, a ne ulaganju uzdržavanog na samom sebi. Prema mišljenju autorice ovakav decidan stav bi se trebao zagovarati u praksi glede utvrđivanja postoje li uvjeti za nastavak uzdržavanja nakon isteka jednogodišnjeg razdoblja nakon završetka studija ako je uzdržavani nezaposlen.

4. POREDBENI OSVRT

U poredbenom se pravu različito uređuje pitanje uzdržavanja punoljetne djece.⁶¹ Konkretno uzet će se u obzir talijanski, francuski i njemački pravni sustavi. Različitosti se triju pravnih poredaka pronalaze u strožem ili blažem shvaćanju redovitog školovanja, u postojanju maksimalne dobne granice nakon koje primatelj uzdržavanja gubi svoje pravo te u definiranju pojma financijskog osamostaljenja uzdržavane djece.

Među sustavima koji imaju poteškoća s uređenjem prava na uzdržavanje punoljetne djece izdvaja se talijansko obiteljsko pravo.⁶² Sve do novele iz 2012. godine, koja je stupila na snagu u veljači 2014. godine, talijanski *codice civile* nije razlikovao u kontekstu prava na uzdržavanje radi li se o maloljetnoj ili punoljetnoj

59 U hrvatskoj literaturi nije pronađena odgovarajuća studija. Stoga se upućuje na istraživanje provedeno u Sloveniji o posljedicama rada i istovremenog studiranja. V. Kosi, T., Nastav, B., Šušteršič, J., Does Student Employment Deteriorate Academic Performance? The Case of Slovenia, *Rev. soc. polit.*, god. 20., br. 3., 2013., str. 253-274.

60 Vrhovni sud RH, Rev. 892/10-2 od 16.V.2012.

61 Opći kratki osvrt na pravo uzdržavanja punoljetnog djeteta u poredbeno pravu nudi: Quadrucci, A., *Il diritto al mantenimento del figlio maggiorenne. Note di diritto comparato*, u *Familia*, br. 1, 2003., str. 200-209.

62 V. Bianca, C.M., *Diritto civile*, 2.1. La famiglia, quinta edizione, Milano, 2014., str. 247. i d.

djeci. Desetljećima se pravno uređenje instituta temeljilo isključivo na članak 147. *codice civilea*.⁶³ Radi se o vrlo lapidarnoj i jasnoj odredbi kojom je talijanski zakonodavac propisivao da „brak nameće bračnim drugovima obvezu uzdržavanja, školovanja i odgoja djece (...)“. *Prima facie*, zaključilo bi se da su u prošlosti uživali pravo na uzdržavanje isključivo bračna djeca. Ipak je u talijanskom pravnom sustavu obveza uzdržavanja teretila sve roditelje, a ne samo one koji su pritom bili u braku. Premošćivala su se ograničenja iz članka 147. ekstenzivnim tumačenjem odredbe u duhu norme iz članka 30. talijanskoga Ustava, koja u svom prvom stavku izrijeckom nalaže obvezu skrbi i brige o svojoj djeci (pa i o onoj rođenoj izvan braka).⁶⁴ No, cjelokupan sustav zaštite prava djece konačno je osuvremenjen dugo iščekivanom reformom. Početkom 2014. godine izmijenjen je talijanski građanski zakonik: novi članak 315. c.c. po prvi put izričito propisuje jednakost pravnoga statusa sve djece.⁶⁵ Zatim, novim člankom 315-*bis* c.c. zakonodavac propisuje pravo na uzdržavanje svakog djeteta (u duhu ranije spomenutog članka 30. talijanskog Ustava). Budući da se do 2014. godine u talijanskom zakoniku govorilo o djeci, bez ikakvih dodatnih pojašnjenja o tomu misli li se samo na maloljetnu ili također na punoljetnu djecu, doista bitnu novinu predstavlja novi članak 337-*septies* c.c.⁶⁶ Radi se o odredbi smještenoj u glavi zakonika o posljedicama rastave braka, kojom se uvodi specifično pravilo o mogućnosti isplate uzdržavanja punoljetne djece koja nisu ekonomski samostalna („*figli maggiorenni non economicamente indipendenti*“).

Uvođenje članka 337-*septies* c.c. zasigurno ukazuje na namjeru talijanskoga zakonodavca za unaprjeđenje instituta uzdržavanja punoljetne djece. Međutim, malo se što *de facto* promijenilo, odnosno unaprijedilo. Jedini je pomak u tomu što se prenio u zakonski tekst dugo korišteni izraz „punoljetna djeca ekonomski nesamostalna“. Naime, već se i ranije, u nedostatku preciznog pravnog uređenja materije, u sudskoj praksi primjenjivao kriterij „ekonomskog osamostaljenja“. No, pozivajući se na ranija razmatranja koja su se odnosila na tuzemna rješenja, jasno je da nije dosta koristiti taj pojam, već treba konkretno definirati što se tim izrazom misli. *Ergo*, u tom se pogledu ništa nije izmijenilo u talijanskom obiteljskom pravu: obveza roditelja da uzdržavaju djecu (postojala je) i postoji dok god se dijete financijski ne osamostali. Ne postoji dobno ograničenje, niti se spominje u

63 V. Amplius: Lucchini Guastalla u: *Commentario breve al diritto di famiglia*, Zaccaria, A., (ur.), Padova, 2011., *sub. art.* 147 c.c., str. 422-424.

64 Ustav Republike Italije (Costituzione della Repubblica Italiana) izglasan je 22.12.1947. godine, *Gazzetta ufficiale* n. 289, edizione straordinaria, od. 27.12.1947., stupio je na snagu 1.1.1948. Glede odnosa između talijanskog Ustava i *codice civile* v. *amplius* Palazzo, A., *Dall'epoca del figlio oggetto all'era del dialogo e dell'ascolto*, u: *Il ruolo della civilistica italiana nel processo di costruzione della nuova Europa*, Milano, 2007., str. 509-533. Za sveobuhvatnu analizu članka 30. talijanskog Ustava v. Cossiri, A., u: *Commentario breve al diritto di famiglia*, Zaccaria, A., (ur.), Padova, 2011., *sub. art.* 30 Cost., str. 34-47.

65 Novi članak 315. talijanskog *codice civile* izvorno glasi: “tutti i figli hanno lo stesso stato giuridico”.

66 Bianca, C. M., *op. cit.*, str. 247.

zakonodavstvu školovanje i/ili zaposlenje. Štoviše, nedorečenost pojma financijskog osamostaljenja čini obvezu uzdržavanja punoljetne djece od strane roditelja teoretski beskonačnom. Do tog se zaključka može doći uvidom u bogatu talijansku sudsku praksu.⁶⁷ Višedesetljetna stajališta sudova konsolidirana su u smjeru najšire zaštite „djeteta“ i onda kad je ono bliže četrdesetima negoli tridesetima. A teško je zamisliti da će se nakon recentnih izmjena bilo što u judikaturi izmijeniti osim ako se ne definira jasno što znači financijska samostalnost. Uistinu u recentnije se vrijeme krenulo smjerom isticanja važnosti aktivne uloge punoljetnog djeteta, odnosno prepoznavanja njegove „krivnje“ u neosamostaljenju kao osnove za prestanak uzdržavanja.⁶⁸ Doima se da postoji tendencija uvažavanja spomenutog stava, što potvrđuje i činjenica da se i u drugim područjima znanosti, poput psihijatrije i psihologije, sve ozbiljnije prati fenomen „produženih adolescencija“.⁶⁹ Međutim, treba realno sagledati da je sudska praksa glede pojma financijskog osamostaljenja još uvijek jako podijeljena, odnosno orijentirana vrlo zaštitnički prema djetetu.⁷⁰

Talijanski zakonodavac (ne)svjesno prebacuje veliki teret i odgovornost na pravnu znanost. U nedostatku pisane norme te uskraćene pomoći sudske prakse, doktrina pokušava razraditi alternativna načela radi ograničavanja bezuvjetnosti obveze uzdržavanja. Doktrina sve češće upozorava na to da nije dostatno definirati pojmove poput „financijskog osamostaljenja“ ili „zaposlenja“ (u doba radnog prekarijata), nego se treba mnogo više koncentrirati na pitanje aktivne uloge uzdržavanog djeteta u težnji k svom osamostaljenju.

U konačnici, pozivajući se na ranije spomenute socijalne i sociološke promjene uzrokovane gospodarskom krizom, talijansko društvo, već samo po sebi tradicionalno i patrijarhalno, evidentan je primjer opasnosti koja se skriva u neodrašanju mladih ljudi.

Francuska obiteljskoppravna rješenja nalaze se na pola puta između talijanskih i njemačkih.⁷¹

Francusko obiteljsko pravo regulira pitanje uzdržavanja punoljetnog djeteta u članku 371-2 *code civila*, kojim se izričito propisuje da su roditelji dužni doprinositi razmjerno svojim mogućnostima uzdržavanju i odgoju djece. Štoviše, u nastavku teksta jasno se definira da obveza uzdržavanja ne prestaje kad dijete

67 Među brojnim presudama: Cass. civ. 28.06.1994, br. 6215; Cass. civ., 03.04.2002., br. 4765; Cass. civ. 11.01.2007., br. 407 i Cass. civ. 19.05.2009., br. 11538.

68 Loc. cit.

69 Vrlo zanimljiv osvrt s psihološkog te pravnoga gledišta nude: Berrutti, M., Facchini, G., I „bamboccioni“ nella prospettiva giuridica e psicosociale, appunti per la comprensione del fenomeno, Sintonie, prospettive interdisciplinari per la persona, la famiglia e i minori, u: Sintonie, Prospettive interdisciplinari per la persona, la famiglia e i minori dostupno na: http://www.minoriefamiglia.it/%5Cdownload%5Cbamboccioni_facchini_berrutti.PDF (posjećeno 23.08.2014.).

70 Bianca, C. M., op. cit., str. 247.

71 V. Vigneau, M.C., Les rapports entre solidarité familiale et solidarité sociale en droit comparé, u: Revue internationale de droit comparé, vol. 51, n. 1, Janvier-mars 1999., str. 51-81.

postane punoljetno.⁷² Drugim riječima, francuski građanski zakonik priznaje pravo na uzdržavanje punoljetne djece. S obzirom na to da je francuski *code civil* mnogo stariji od talijanskoga *codice civile*, nimalo ne čudi da se u izvornom tekstu zakonika takvo pravo nije priznavalo: izvorno je francuski *code civil* predviđao obvezu uzdržavanja djece.⁷³ Zapravo radi se o članku 203. *code civila* koji još uvijek spominje jednostavno „djecu“. Zanimljivo je istaknuti kako je odredba članka 203. francuskoga *code civila* istovjetna ranije spomenutoj stilizaciji iz članka 147. talijanskoga *codice civilea*. Obje spominju samo djecu (*figli, enfants*).

Međutim, pitanje uzdržavanja punoljetne djece dobilo je svoju afirmaciju uvođenjem, novelom iz 2002. godine, ranije spomenutoga članka 371-2 *code civil*.

Prije novele jedini način da se pravo na uzdržavanje priznaje i punoljetnoj djeci, kao i u talijanskom pravu, bilo je široko tumačenje pojma „*enfants*“ iz čl. 203. *code civil*.

Reforma koja je slijedila bila je odraz potrebe, već dugo isticane u francuskoj pravnoj literaturi, za proširenje uzdržavanja i na punoljetnu djecu. Francusko je društvo shvatilo da se pojavila nova društvena kategorija koju predstavljaju punoljetna djeca od 18. do 25. godine još uvijek ekonomski i psihološki ovisni o roditeljima, iako nisu više pod njihovom skrbi. Radi se, o tzv. *junes majeurs*.⁷⁴ No, francuski stručnjaci i teoretičari (ne samo pravnici) išli su korak dalje te analizirali problem na sveobuhvatan način. Velika se pažnja pridaje društvenim promjenama i shvaćanju da uslijed dužeg školovanja i želje za boljom kvalitetom života proces odrastanja se neminovno produžio. No, isto tako shvaćaju opasnost neprepoznavanja distinkcija između djece voljne odrastanja, kojima treba pomoći, i djece kojima je cilj živjeti što duže na teret roditelja. U tom pogledu, francuska doktrina ističe važnost edukacije mladih dok su još maloljetnici, kako bi se uspješno osamostalili.⁷⁵

Ne skriva se čuđenje što je zakonodavac odlučio uvesti pravo na uzdržavanje punoljetne djece u glavi zakonika koja je posvećena roditeljskoj skrbi (čl. 371-2 *code civila*). Uistinu je neobično. Štoviše znanstveniku koji se poredbeno osvrće na francusko obiteljsko pravno uređenje doista je teško tu odredbu pronaći, budući da nije najlogičnije tražiti odredbu o uzdržavanju punoljetnog djeteta među odredbama koje reguliraju sadržaj roditeljske skrbi o maloljetnoj djeci.

Ako je suditi po zakonskim rješenjima, francusko obiteljsko pravo ne doima se sređenije od talijanskog. Ipak, razliku čini sudska praksa. Naime, francuski suci imaju jasan i konsolidirani stav glede definiranja pretpostavki (i eventualnih dobnih ograničenja) za ostvarivanje prava na uzdržavanje punoljetnog djeteta. Veća društvena svijest o određenim problemima koji se pojavljuju u kontekstu

72 «*Chacun des parents contribue à l'entretien et à l'éducation des enfants à proportion de ses ressources, de celles de l'autre parent, ainsi que des besoins de l'enfant. Cette obligation ne cesse pas de plein droit lors que l'enfant est majeur*».

73 Dekeuwer-Defossez, F., *La séparation dans tous ses états*, Lamy, Paris, 2010., str. 148.

74 Više u: Rubellin-Devichi, J., u: *Droit de la famille*, Dalloz, Paris, 2001., str. 769

75 O pitanju osamostaljenja mladih upućuje se na sveobuhvatan rad Hauser, J., *Jeunes majeurs et vieux mineurs*, u *Liber Amicorum M.T. Meulders-Klein, Bruylant, Bruxelles*, 1998., str. 315-334.

osamostaljenja mladih utječe na bolja rješenja u praksi, koja u konačnici rezultiraju ranijem postignućem samostalnosti mladih ljudi.⁷⁶ Uglavnom se sudska praksa s time u vezi poziva na potrebe školovanja djeteta te potragom za zaposlenjem. U tom pogledu temelji pravo na uzdržavanje punoljetnog djeteta na ozbiljnosti školovanja. Nasuprot tome, francuski suci neozbiljno studiranje ili nepostojanje profesionalnog projekta, koji mora biti ozbiljan i precizan, smatraju osnovom prestanka uzdržavanja. Međutim, unatoč naporima sudske prakse, u pravnoj se literaturi i dalje ističe problem nedostatka normiranosti materije.⁷⁷ Doktrina ističe kako roditeljeva „žrtva“ u uzdržavanju punoljetnog djeteta ima smisla ako se dijete trudi osamostaliti, a taj se trud odražava u školovanju i/ili ozbiljnom traženju zaposlenja.

Njemački pravni sustav prilično strogo i striktno uređuje pitanje prava na uzdržavanje punoljetnog djeteta.⁷⁸ Pretpostavke za ostvarivanje prava na uzdržavanje djeteta propisane su u § 1601., § 1602. i § 1603. *Bürgerliches Gesetzbuch* (BGB). Preciznije, § 1601. vrlo općenito propisuje uzajamnu obvezu uzdržavanja članova obitelji u krvnom srodstvu u ravnoj lozi. Zatim, u prvom stavku § 1602. jasno se ističe ograničenje prava na uzdržavanje samo u korist onih koji se nisu sposobni sami uzdržavati. No, drugi stavak § 1602. propisuje iznimnu situaciju kad je moguće tražiti uzdržavanje izvan strogog okvira iz prvog stavka. Konkretno, maloljetno dijete koje nije u braku može tražiti od svojih roditelja plaćanje uzdržavanja iako raspolaže vlastitom imovinom, ako njegova imovina nije dostatna za vlastito uzdržavanje.

Nadalje, drži se doista zanimljivom odredba prvog stavka § 1603. Njemački BGB izričito propisuje da nije dužan uzdržavati drugoga onaj tko bi uslijed davanja uzdržavanja ugrozio vlastitu ekonomsku samostalnost. Razvidno je kako se rješenje njemačkoga zakonodavca uvelike razlikuje od rješenja talijanskog i francuskog. Obveza uzdržavanja pa i onda kad se radi o maloljetnom djetetu nije bezuvjetnog karaktera. Odnosno u tim slučajevima roditelji moraju uzdržavati dijete u granicama njihovih mogućnosti, odnosno razmjerno dijele postojeća sredstva i za djetetovo i za vlastito uzdržavanje (drugi stavak § 1603).

U drugom stavku § 1603. nalazi se jedina odredba koja se izričito odnosi na punoljetno dijete. Podrobnije, tamo gdje se izričito ističe ograničena obveza uzdržavanja maloljetnog djeteta (ako bi roditelji bezuvjetnim uzdržavanjem ugrozili vlastitu egzistenciju) po prvi se put spominje punoljetno dijete. Pravo na uzdržavanje imaju i punoljetna djeca koja nisu u braku do 21. godine života i to ako žive zajedno s roditeljima (ili s jednim roditeljem) te se školuju. Izričito njemački zakonodavac koristi termin *allgemein Schulausbildung*. Detaljnije je tumačenje spomenutih odredaba prepušteno sudskoj praksi, koja definira što se smatra urednim školovanjem i kako se prati osamostaljenje djeteta, koje se u njemačkom pravnom sustavu doima prihvaćeno kao osnovno načelo prema ranije spomenutim § 1601.

76 Dekeuwer-Defossez, F., op. cit., str. 149. s daljnjom uputom na citiranu sudsku praksu.

77 Loc. cit.

78 Schwab, D., *Familienrecht*, Beck, München, 2013., str. 386-416.

Prostora za unaprjeđenja instituta ima uvijek, pa tako zasigurno i u njemačkom pravu. Ipak u konačnici treba zaključiti da jasan normativni sustav uvelike doprinosi kvalitetnom uređenju instituta.

Ako bi se inozemni sustavi usporedili s hrvatskim, bilo bi razvidno da se tu zemno pravo najviše približava njemačkom pravu i da koliko god postoje težnje za unaprjeđenjem postojećih rješenja, ipak treba istaknuti da su dosadašnja bila prilično kvalitetna. Ne preostaje nego nadati se da će se novim zakonodavstvom nastaviti u znaku poštivanja kontinuiteta te da će ranije spomenute novine Obiteljskog zakona iz 2014. potaknuti daljnji razvoj sudske prakse.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Provedeno je istraživanje služilo prepoznavanju trendova u normiranju instituta uzdržavanja punoljetnog djeteta u hrvatskom obiteljskom pravu. U odnosu na ranija zakonska rješenja bilježi se stalno unaprjeđenje instituta koje se pritom ne odmiče od ranijih pravnih propisa. Tomu je uvelike pridonijelo uvažavanje stajališta sudske prakse, koja je znatno poboljšala određene aspekte materije. Pisani propis koliko god može biti apstraktno kvalitetan, uvijek mora biti primjenjiv. Stoga je potrebno pronaći rješenja kojima se sublimiraju zahtjevi teoretičara i praktičara. Usporedno s nekim stranim pravnim sustavima hrvatska se rješenja doimaju prihvatljivima i prilično kvalitetno razrađenima. No, pravnici teže stalnom preispitivanju i pronalaženju najboljih rješenja za društvene potrebe i probleme, a to nije jednostavno budući da se društvo ubrzano mijenja.⁷⁹ Stoga je prilično teško s obzirom na trenutno društveno i gospodarsko neraspoloženje odgovoriti na ono osnovno pitanje postavljeno na početku, odnosno jesu li pozitivnopravna rješenja u kontekstu uzdržavanja punoljetnog djeteta usklađena sa socijalnom slikom društva. Barem djelomično jesu. Postojeća su rješenja prilično moderna. Opće gledano, pravo na uzdržavanje punoljetnog djeteta u hrvatskom je pravnom sustavu prikladno uređeno. No, upravo kada je cjelokupan sustav kvalitetan još više dolaze na vidjelo nedostaci. Pa je tako, u kontekstu uređenja prava na uzdržavanje punoljetnog djeteta, prema mišljenju autorice, slabost sustava vidljiva u uređenju uzdržavanja po završetku obrazovanja u slučaju nezaposlenosti punoljetnog djeteta. Svakako je dobro predvidjeti određeno razdoblje radi dodatne potpore mladim članovima obitelji na njihovom putu k osamostaljenju, međutim uvjeti za ostvarivanje prava na uzdržavanje trebali bi biti konkretnije definirani. Stoga se ukazuje na činjenicu da je učestali „nastavak uzdržavanja“ po isteku spomenutog razdoblja nespojiv s pravnom prirodom instituta uzdržavanja punoljetnog nezaposlenog djeteta. Oživljavanjem prava na uzdržavanje zanemaruje se činjenica da obveza roditelja ne može trajati *sine die*. Ipak se ne bi smjelo zaboravljati da ova specifična podvrsta

79 Sveobuhvatan prikaz novih društvenih i obiteljskih socioloških trendova nudi Crespo Garrido, M., *Family and dependency. New needs, new proposals*, dostupno na: www.comparazionediritto.civile.it, posjećeno 28.07.2014.

uzdržavanja, koju zakonodavstvo uređuje uz uvjet postojanja određenih dodatnih pretpostavki, ima izvanrednu prirodu. Zrelošću, premda to ne znači punoljetnošću, svaka bi radno sposobna osoba morala brinuti o sebi u svakom smislu, pa i financijskom. Osamostaljenje bi trebala biti težnja svakoga mladog čovjeka. Često se taj rezultat ne ostvaruje. Jednim se dijelom krivnju može imputirati gospodarskoj krizi, koja uvelike pogađa mlade koji ostaju nezaposleni. No u tim slučajevima, u danom trenutku odgovornost mora prijeći s obitelji na državu. U tom smislu treba pozdraviti mjere za zapošljavanje mladih i priželjkivati njihovo povećanje. Uostalom ostavljanje tereta uzdržavanja na roditeljima predstavlja samo kratkoročno olakšanje za državu. Bilo bi oportuno više razmišljati o posljedicama takvog opterećenja obitelji i obiteljske imovine. Obiteljska je solidarnost plemenita vrijednost i temeljno načelo obiteljskoga prava ali se u njoj ne može tražiti rješenje za socijalne probleme društva. Nezaposlenost mladih se ne odražava samo na njihov osobni status, odnosno na činjenicu da ostaju živjeti s roditeljima i ne osnivaju vlastitu obitelj. Njome također nestaje obiteljsko (obilnije ili skromnije) bogatstvo. Nezaposlenost mladih se financira iz ušteđevina starijih generacija što dovodi do nastavka stagnacije privrede.

U konačnici, radi sustavnijeg uređenja materije nudi se nekoliko prijedloga *de lege ferenda*. Ponajprije, predlaže se detaljnije reguliranje uvjeta koji omogućuju punoljetnom djetetu, koji je završio školovanje ili obrazovanje, primanje uzdržavanja. Nije dostatno utvrditi status nezaposlenosti. Potrebno je precizno regulirati kako iz tog stanja izaći, odnosno koje radnje uzdržavana osoba mora aktivno poduzeti. To je ostvarivo isključivo kroz horizontalnu povezanost zakonodavnih reformi. Sve dok svaki zakon rješava na svoj način određeni dio problema neće se postići značajniji napredak u osiguranju osnovnih prava svih osoba. Horizontalna usklađenost zakonodavstva u kontekstu uzdržavanja i osamostaljenja mladih ljudi zasigurno bi doprinijela unaprijeđenju pravnog sustava.

U svjetlu ranijih razmatranja, također se predlaže izričito propisivanje zabrane oživljavanja prava na uzdržavanje.

Drugi dio krivnje zbog ne osamostaljenja snose sami mladi. Na samom se kraju želi upozoriti na društveni (ali i psihološki) fenomen „produženih adolescencija“ s kojim se većina današnjih razvijenih društva susreće.⁸⁰ Mnogi inozemni pravni sustavi veoma ozbiljno shvaćaju tu pojavu te pokušavaju pronaći adekvatna i suvremena rješenja. Hrvatsko se društvo još uvijek ne doima zabrinutim tom pojavom. Ipak, ne bi bilo zgorega ozbiljno sagledati problem mladih koji imaju poteškoća u odrastanju. Produžena se adolescencija pojavljuje kada punoljetno dijete, odnosno mladi čovjek nije u stanju poduzeti radnje i odluke s ciljem vlastitog osamostaljenja. Fenomen se prepoznaje u dugotrajnom studiranju ili u neodlučnom ili nepoduzetnom ponašanju u traženju posla, odnosno u neodlučnosti glede

80 Berrutti, M., Facchini, G., cit. Napose s psihološkog aspekta autorice ističu kako je taj život bez „konačnog odrastanja“ postao „stil života“ te upozoravaju kako javnost i struka nisu do kraja još prepoznali taj latentan vrlo opasan društveni fenomen koji bi mogao imati puno šire posljedice od samog uzdržavanja u nedogled.

poduzimanja bilo kakve inicijative. S time u vezi željela bi se istaknuti važnost preventivnog suzbijanja fenomena: osim osmišljavanja suvremenih i kvalitetnih pravnih propisa, sustav bi trebao osmisliti razne edukativne mjere za mlade.

U svjetlu iznesenih razmatranja, najprikladniji je način za zaključiti ovaj rad prepustiti se riječima prof. Senise: „Zrelost se postiže rješenjem konflikta između slobode i odgovornosti“.

Summary

ADULT CHILD MAINTENANCE

The Law on maintenance of adult children is a family law institute frequently adopted in the practice considering that the majority of the children of age still depends economically from parents, because of the fact that they decide to study or they are no able to find an employment after the education.

The crisis inevitably reflects to the realization of the law on maintenance of adult children. On one side, the reason can be the parents' impossibility to maintain them longer, because of the loss of the job or because of the deterioration of their economic situation. On the other hand, it can derive from the child's impossibility to find an employment after the education or from the irregularity in studying. Therefore, since the beginning of the crisis it can be observed a concrete and constant increase of the number of judgments, which deal with some aspects of the law on maintenance of adult children.

After an overview of the legal frame, the main purpose of this paper is to point out the relevant legal question, which derives from the case law. Moreover, it will be offered a short overview of the legal solutions offered in the context of the law on maintenance of adult children by the Italian, French and German legal systems in order to make a comparison with the domestic law on maintenance.

Finally, the purpose of the paper is to try to answer to the previous questions, in particular if the actual Croatian legal solutions are connectable with the social reality of the Country.

Keywords: *maintenance, adult child, education, employment.*

Zusammenfassung

ÜBER DEN UNTERHALT FÜR VOLLJÄHRIGE KINDER

Unterhalt für volljährige Kinder ist ein familienrechtliches Institut, das in Praxis sehr oft angewandt wird, da die meisten Kinder ab dem achtzehnten Lebensjahr abhängig von ihren Eltern sind, falls sie sich für weitere Ausbildung entschieden haben oder falls sie keine Anstellung nach dem Studium finden können.

Zwangsläufig beeinflusst die Krisenzeit die Verwirklichung der Rechte auf den Unterhalt für volljährige Kinder. Ungeachtet dessen, ob es um die Unmöglichkeit der Eltern, wegen des Jobverlustes oder finanzieller Schieflage dem Kind Unterhalt zu leisten, oder um die Unmöglichkeit, junge Menschen anzustellen, was heute ein ernsthaftes Problem darstellt, oder um unordentliches Studieren, geht, ist es eine Tatsache, dass seit dem Beginn der wirtschaftlichen Krise die Zahl der Urteile, welche sich mit verschiedenen Aspekten des Unterhalts für volljährige Kinder beschäftigen, gestiegen ist.

Nach der Wiederherstellung des normativen Rahmens wird diese Arbeit versuchen, die aus der Rechtsprechung hervorgehenden grundlegenden Fragen zu beleuchten. Ebenfalls wird man die Beschlüsse, welche im Kontext des Unterhalts für volljährige Kinder von italienischen, französischen und deutschen Rechtssystemen angeboten werden, kurz darstellen, wobei das Ziel sein wird, sie mit inländischen Rechtsbeschlüssen zu vergleichen.

Letztendlich wird man versuchen, die vorher gestellten Fragen zu beantworten, vor allem die Frage, ob die kroatischen Rechtsbeschlüsse mit der Sozialpolitik und dem sozialen Bild der Gesellschaft miteinander vereinbart werden können.

Schlüsselwörter: *Unterhalt, volljähriges Kind, Schulung, Ausbildung, Anstellung.*

Riassunto

DEL MANTENIMENTO DEI FIGLI MAGGIORENNI

Il diritto al mantenimento dei figli maggiorenni è un istituto giuridico del diritto di famiglia di frequente applicazione pratica, poiché la maggiore parte dei figli maggiori di età continuano ad essere economicamente dipendenti dai propri genitori qualora decidano di proseguire gli studi o non riescono a trovare subito un'occupazione al termine degli stessi.

La crisi inevitabilmente si riflette sulla realizzazione del diritto al mantenimento dei figli maggiorenni. Sia che si tratti dell'impossibilità in capo ai genitori di continuare a mantenere i figli in seguito alla perdita del lavoro o ad un generale peggioramento delle condizioni economiche; sia che si tratti dell'impossibilità in capo al giovane di trovare un'occupazione (e ciò rappresenta una delle piaghe della società contemporanea), o di condurre regolarmente al termine i propri studi, sta di fatto che a partire dalla crisi economica il numero di pronunce che si occupano di profili concernenti il diritto al mantenimento è in concreto e costante aumento.

Dopo avere ricostruito il quadro normativo, s'incentra l'indagine sull'individuazione delle questioni più pregnanti nella prassi giurisprudenziale. Si offrirà altresì una breve rassegna comparata delle soluzioni giuridiche adottate con riferimento al mantenimento dei figli maggiorenni nel diritto italiano, francese e tedesco al fine di confrontarle con il diritto interno.

Infine, si tenterà di rispondere ai quesiti posti all'inizio ed in ispecie alla domanda se il diritto croato vigente sia in linea con la politica sociale e con l'odierna realtà sociale.

Parole chiave: *mantenimento, figlio maggiorenne, istruzione, occupazione.*